

Adriaan Morriën

Vertaalproblemen in Nederland – Dankwoord bij de aanvaarding van de Martinus Nijhoffprijs 1962

Adriaan Morriën (1912-2002) was dichter, essayist, vertaler, criticus en adviseur van uitgeverijen als Van Oorschot en De Bezige Bij. Hij geldt als mede-ontdekker van Harry Mulisch, Gerard Reve, W.F. Hermans en de dichter Hans Lodeizen. Ook was hij redacteur van literaire tijdschriften (zoals Tirade). Hij vertaalde onder meer werk van Albert Camus, Heinrich Böll, Sigmund Freud, Erich Kästner, Choderlos de Laclos (Les liaisons dangereuses), Guy de Maupassant en Pauline Réage (Histoire d'O). Als docent Frans was hij werkzaam aan het Amsterdamse Instituut voor Vertaalkunde. Ook was hij betrokken bij de oprichting van het Fonds voor de Letteren, voorloper van het Nederlands Letterenfonds. In 1954 ontving hij de prijs van de Gruppe '47 en in 1988 de Herman Gorter-prijs (voor zijn dichtbundel Oogappel). VertaalVerhaal dankt Alissa Morriën voor haar welwillende toestemming dit dankwoord hier te mogen publiceren.

Vertaalproblemen in Nederland – Dankwoord bij de aanvaarding van de Martinus Nijhoffprijs 1962

Een literair vertaler in ons land, die voor zijn werk niet alleen geëerd, maar ook bekroond wil worden, kan slechts hopen eenmaal de Nijhoff-prijs te krijgen. Dat klinkt als een boutade, maar dat is het niet helemaal. Terwijl Valery Larbaud, die men een evangelist van de vertaalkunst zou kunnen noemen, nog kon schrijven dat de vertaler wordt miskend, geldt dat – wat de eer betreft – niet voor onze tijd en stellig niet voor ons land. De vroegere vertaler was een anonieme duivelskunstenaar die de vertaling van een roman van Balzac in veertien dagen afleverde. Hij kon dat alleen doen door veel weg te laten, wat bij Balzac niet onmiddellijk in de gaten liep. De tegenwoordige vertalers zijn gewetensvolle vaklieden die zich in een genootschap hebben verenigd, met één been in de Vereniging van Letterkundigen en de armoede. Zij hebben het tot aanzien gebracht, zoals blijkt uit de instelling van een vertaalprij en uit de zo feestelijke uitreiking van die prijs als waarvan wij vanavond getuige zijn.

Er zijn andere omstandigheden waaruit het blijkt. Toneelgezelschappen haasten zich de vertaling van moeilijke stukken uit te besteden aan mensen wier grote droom het is ook eens een gemakkelijk stuk te mogen vertalen. Misschien moeten de directeurs van de grote toneelgezelschappen beschouwen als de economische vaders van de literaire vertalers in ons land. Geruggesteund door de subsidies die zij ontvangen, zijn zij in staat de vertaler voor zijn diensten behoorlijk te belonen, in tegenstelling tot de radioverenigingen die daar niet altijd toe bereid zijn gebleken. In tegenstelling ook tot de uitgevers die, ongesubsidieerd, een vertaler zelden naar behoren honoreren en die dat nooit doen zonder hem met een deel van het risico van een uitgave te belasten. Als er een aparte hel voor uitgevers bestaat en veel schijnt daarvoor te spreken, dan zal het ongetwijfeld tot hun ergste straffen behoren de boeken te moeten vertalen waarvan zij bij hun leven de vertaling aan weerloze slachtoffers hebben opgedragen. Bij hun slachtoffers vergeleken zullen zij dan nog altijd het voordeel hebben over een zee van tijd te beschikken.

Dankzij de vertaalopdrachten van toneeldirecties heb ik in de laatste jaren de vrijheid gehad te bedanken voor de vererende maar slechtbetaalde vertaalopdrachten waarmee uitgevers zich tot mij hebben gewend, een machtspositie waarin ik mij voelde als een vreemde eend in de bijt. Onlangs beklagde een uitgever zich bij mij over ‘de niet geheel eerlijke concurrentie’, zoals hij het noemde, van de gesubsidieerde toneelgezelschappen, waardoor de beste vertalers uit zijn vaarwater werden gelokt. Deze uitgever was, om een ander beeld aan het dierenrijk te ontleen, een wolf die zich bij het schaap over de herder beklagt. Maar zijn klacht was ‘niet geheel’ onrechtvaardig. Een eenvoudig rekensommetje leert, dat een uitgever in ons land niet veel meer dan duizend gulden voor de vertaling van een roman kan betalen. Hoe lang doet men over de vertaling van een roman van Butor, Green, Malraux, Balzac, Stendhal, Choderlos de Laclos? Ik heb zeven maanden gedaan over het vertalen van *Les liaisons dangereuses*, maar ik was er niet voortdurend mee bezig. Ik

moest ook nog geld verdienen om in leven te blijven en de vertaling te kunnen afmaken. In eerzame achturige werkdagen omgerekend en de vrije zaterdagen buiten beschouwing gelaten, heeft de vertaling van *Les liaisons dangereuses* mij zeker vier maanden arbeidstijd gekost. Het boek kwam in het voorjaar van 1954 uit. In eerste instantie ontving ik een voorschot van 750 gulden. Over de volgende jaren kreeg ik afrekeningen. Tot nu toe heb ik in totaal ongeveer 1150 gulden ontvangen. 1150 gulden voor vier maanden of nog geen driehonderd gulden per maand voor een inspannend werk dat men tot de moeilijkste en hoogstgespecialiseerde soorten van arbeid moet rekenen. Maar waarom bent u er dan aan begonnen? zal men vragen. Uit enthousiasme en lichtzinnigheid.

Ik neem het uitgevers niet kwalijk dat zij vertalers niet grotere honoraria aanbieden dan in de calculaties van hun uitgaven passen. Ik verwijt hun wel een beetje, dat zij het zonder blikken of blozen doen. Met een onschuldige boosaardigheid, die door haar onschuld iets bewonderenswaardigs krijgt, noemen zij voor de vertaling van meesterwerken bedragen waarvoor een loopjongen de schouders zou ophalen. Hoewel hun liefde voor de literatuur gewoonlijk boven verdenking verheven is, evenals ieder onverdacht eigenbelang, en zij soms bereid zijn financiële offers te brengen, al was het alleen doordat zij zich in het succes van een uitgave vergissen, weigeren zij blijkbaar te erkennen wat zij van een vertaler vergen. Het vertalen van een meesterwerk is het uitputtende gevecht met een genie, een masochistische handeling. De vertaler moet zichzelf vernietigen om te kunnen bestaan, om het evenwicht tussen aanpassing en zelfstandigheid, tussen reproductievermogen en creativiteit te handhaven dat nodig is om de eigen taal in de plaats van de vreemde te schuiven, om alle bewegingen en roerselen over te nemen waaruit een kunstwerk is samengevoegd. Ik heb Choderlos de Laclos vervloekt, zoals je alleen iemand vervloeken kunt van wie je houdt en die je bewondert.

Er bestaat een vertaalprobleem, anders zou er geen vertaalprijs bestaan. Artistieke prijzen zijn uitingen van het slechte geweten waarmee de samenleving mensen eert voor wie zij geen lonend emplooi bezit. In een samenleving waarin officieren, leraren en ministers geen passende salarissen zouden ontvangen, zouden er prijzen voor uitblinkende officieren, leraren en ministers bestaan. In onze samenleving worden deze nuttige ambtenaren door de belastingbetalers gesubsidieerd. Ambtenaren ontvangen een salaris of een wedde. Salaris betekent, zoals men weet, zoutgeld en zout was vroeger een kostbaar ruilmiddel. Een wedde is een pandovereenkomst, een door het recht bekrachtigde schikking tussen gelijken. Schrijvers en vertalers ontvangen een honorarium, een eregeld. Het is niet oneervol een eregeld te ontvangen, maar het is niet altijd een passende beloning.

De subsidiëring van literatuur verkeert in een stadium van voorbereiding, een tegenstrijdige, preventieve ambtelijke zwangerschap, waarvan men wel eens de indruk krijgt dat er vooral op een pijnloze bevalling wordt gewacht. Vertalingen worden alleen langs een omweg gesubsidieerd, de omweg over het toneel, evenals het vertalen een reproductieve kunst. Wat hun vertalers betreft, worden de uitgevers bedreigd door de toneelgezelschappen. De vertaler zou daar niet rouwig om hoeven

te zijn, wanneer literatuur een ruilobject was als elk ander. Maar literatuur is een zout, een kostbaar bezit waarvan de uitwisseling niet genoeg bevorderd kan worden als een van de sublieme mogelijkheden van volken om zich aan elkaar kenbaar te maken, zonder dat zij hun legers in beweging brengen, zonder elkaar te mishandelen of uit te roeien.

Een klein land als het onze, met een beperkte literatuur en een gebrekkig literair leven, kan het zich niet veroorloven zich af te zonderen van de grote literaire geografieën. Onze wijd verbreide talenkennis, waarvoor wij ons door buitenlandse gasten zo graag laten complimenteren, is onvoldoende voor het fijne begrip van kunstwerken waarin men slechts door grote aanhoudende inspanning doordringt. De kennis van het Frans, dat mij om persoonlijke redenen ter harte gaat, wordt na de schooljaren door ons het snelst vergeten. Een Engelsman of een Duitser met belangstelling voor literatuur weet, al spreekt hij geen woord Frans, meer van de Franse literatuur dan de Hollandse amateur, omdat de belangrijke Franse literatuur in het Engels en het Duits is vertaald. Men zou een verbijsterende lijst kunnen samenstellen van meesterwerken uit de Franse literatuur die niet in het Hollands zijn vertaald, een lijst die zou bewijzen dat de Franse literatuur bij ons terra incognita is. Zonder een vorm van subsidiëring zullen Hollandse uitgevers niet in staat zijn belangrijke buitenlandse schrijvers te laten vertalen. Ik kan mij voorstellen dat een dergelijke subsidiëring in een Europese gemeenschap zou worden geregeld, al hoeft dat niet onmiddellijk de kolen- en staalgemeenschap te zijn. Maar het is een even groot Europees belang als de gemeenschappelijke markt.